

я, як занадто схилить мене до земного пороху земна журба. Але — не треба давати причини для підозрінь. У кого б з приятелів Учителя могла б ти непомітно жити?

— Пане мій! Якщо тобі однаково — подаруй мене, як рабиню, Марії з Магдали. Але певен будь: її накази, — однаково — як і твої, Хеттура виконає добре.

І з її прекрасних очей, що з них ніколи не могла витиснути сліз ані терпкість доброчинної байдужості, ані самотність — глуха й німа, — що зажила її в світі дитина-сирота, — полились струмочками теплі сльози. Серце її, тверде й неуступне, тануло, мов сніг під подихом теплого вітру. І світ, затягнений кришталевою запоною тих добрих сліз, що зміли образи й біль, видався Хеттурі красним та надійним. Схилилась перед Йосипом, як правдива раба, схрестивши на грудях руки:

— Нехай же — вимовила тихо — кволість моя, предобрий пане, буде тобі за подорожню палицю на шляху життя, коли побачиш і переконаєшся, що я терпеливо зношу всі труди. Служитиму в пам'ять Учителя... до смерті!

Іван Марків

ПОЛУУМНИЙ ПОЛУ-АВЕЛЬ

Світлій пам'яті о. Івана Федевича

Від кого зачати? Від шахістів, чи від жебраків? Дивне! При чім тут ці обидва роди людей? А проте...

Я знав одоного шахіста — відмінного від інших. Грав знаменито, але дивно: все старався стояти слабше від партнера, все жертвував якусь важну фігуру, що бентежило партнера, а „кібіців“, — які напружено стежили за грою, — доводило до пересердя. — Як можна так! Що ви зробили! Це ж гаракірі! Програєте в кількох тягах! — Та „дивний шахіст“ хіба посміхався і мовчки тягнув далі. І хоч програвав (звичайно вигравав!), не денервувався, бо: — „я граю, щоб змагатися“ — кінчав завагою. Дивний шахіст!

...Я знав одного жебрака, іншого від своїх собратів. Тамті жебрали, щоб напхати торби, нажебране згрошевити, чи забезпечитись на довший час, а він жебрав тільки на день. Бувало, зайде до хати, змовить молитву і спокійно виходить. Господиня йому шматок хліба, чи що інше, — він подякує — не бере. — Як це так? Чому, дідусю, не берете? — Спаси-Біг за ваше добре серце, газдиню, але я не голодний. — Дивне! Вперше бачу жебрака, що нічого не хоче. — Бог вам нагородить, добра жінко, ваше щире серце. Бувайте здорові!

Появився той дідусь у наших селах перед кількома роками. Давніше його ніхто не бачив. На вигляд — років до сімдесять, сліпий на одно око, а на чолі шрам від ока до волосся

голови. Держався бадьоро, усе кафтан у нього чисто випраний, борода виголена. Бритва у нього в торбі — це кисяк — із коси. Дзеркала і мила йому до голення не треба. По відпустах бував, але як жебрак не фігурував, ставав десь під церквою та — як інші прочани — молився.

Як він називався, — ніхто цього не знав. Називали його Полу-Авелем. Коли його питали, звідки він, відповідав: — „Ой, здалека“. Більш про це не хотів балакати. Але найдивнішою рисою Полу-Авеля було те, що проявляв позначки божевілля. Прийде до хати, помолиться, сяде і пічне співати; то побожних, то світських пісень затягне. Інокли й потанцює. Сам собі на патиках пригравает, плеще в долоні, свище, скаче, аж утомиться. Узимку, як де на нічліг зупиниться, то дівчата при кужелях і прясти забувають, бо Полу-Авель такі дива вміє розказувати, що й про світ забудеш, а його слухаєш. Як лише рознеслась вістка, що — мовляв — Авель у Миколи ночуватиме, — хата цікавими наповнялася. Не диво, що всі його любили. А вже найбільше діти. Не лише за байки, але за сердешну поведінку, за забави з ними. Іде, бувало, дорогою, зустріне гурток малих при забаві, — зараз присідається до них, бере найменше на коліна, гойдає, пестить, бавиться у поросі, заспіває пісеньки, обділить цукорками, що їх усе в кишені мав при собі. З його лиця і з одного ока промінювала якась дивна, притягальна доброта.

Інокли Полу-Авель ставав зовсім нормальною людиною; говорив до речі, дораджував мудрими словами, помагав у роботі, наскільки міг. Іде польовою дорогою, бачить — вяжуть снопи. Він тобру скидає і до роботи. Взимі стає до ціпа, чи січкарні, і за роботу ніякої нагороди не візьме. — Ой, люблю ж я робити! Ей, коли б то в мене більше сили! Інокли оттак у роботі знечевя — не сказавши слова — кине все, перевісить торбу і далі в дорогу. Сяде денебудь під копицею чи полукіпком і, як має що зїсти, до села не йде, переспить на полі.

*

Село готовилося до Різдвяних Свят. Жорна гуділи, ступи опихали, січкарні різали. Діти клопотали своїх батьків за взуття, бо йде коляда — найбільша радість. Все ворушилось, бо одноманітність зими переривали свята. Треба ж їх достойно відсвяткувати. Ах, свята ви свята! Знаю я вас, знаю! Мої найгарніші спомини звязані з вами. Ви, свята Різдва і чудового Йордану, врїзуєтеся в найранші часи могого хлопячого життя. Набик саночки і деревляні совги, треба товаришів на коляду підшукати, треба кілька коляд навчитися. Земля в непорочну одіж вбрана, мороз червонить ніс, ціпеніють вуха, та що те все супроти коляди? Нехай і мороз, нехай і сніг, тому всьому місце на Різдвяні Свята. Врешті Святий Вечір. Михайло Чулик вертається зо склепу, несучи селедця і ще деякі лакоминки до вечері. Спішить, бо мороз аж до костей добирається, а по друге, греба дати жінці в руки, щоб до вечері приготувала. З коминів

хат дим іде вгору, чути запах смаженої цибулі. Ненарочно глянув Чулик у сторону церкви і — здивувався. Із комина трупарні, що на цвинтарі, виходить дим. Що це? Чи може хто кого забив, або отруїв, а комісія трупа „поре“? Бо лише тоді в трупарні палять — гріють воду для лікаря. Про наглу смерть односельчанина Чулик не чув, про приїзд судової комісії також ні. Хто ж це може нині на Святий Вечір у трупарні палити? Може які збиточники трупарню підпалили? Та тепер? У такий мороз? Тоді б вона зверху горіла, а не з комина дим виходив би. Михайло забув, що йому пильно до хати і повернув на цвинтар. Чулик пробує відчиняти — двері засунені. — Хто там? — питає.

— Я, Полу-Авель.

— Відчиніть, дідусю. — Двері відчинилися.

Перед Михайлом стояв Полу-Авель; на землі лежало ріща, а на кухні одно горня.

— Що ви, дідусю, тут робите?

— До Свят-Вечора приготуюся.

— Та тут? У трупарні?

— А ніби, де маю!

— Що ж ви собі на вечерю приготуєте?

— Є чим повечеряти. Маю кілька голубців, є хлібець, пиріг і вода на сушені грушки.

— Хто ж видів у трупарні Свят-Вечір проводити? Та ж тут така студінь!

— Незабаром стане тепло. Я шпари соломою позатикав.

— Та як можна так на самоті бути?

— Святий Вечір — свято родини. Не годиться тоді чужому в родину втискатися.

— Що ви, дідусю, говорите? Свят-Вечір свято радощів, любови ближнього, тепла його душі. Дідусю, і не відважтеся мені супротивлятися, але зараз беріть свою торбу і ходіть зо мною. — Дідусь замахав руками. — Що ви, добрий чоловіче, що! Господь вам нехай нагородить, але святкуйте щасливо нішню хвилину зо своєю ріднею. Мені і тут буде весело.

— Дідусю, я вам зараз вогонь водою заллю, вікно вийму, щоб ви ані хвилини тут не могли бути. Чуєте?! А де ж мені страва смакувала б, знаючи, що ви тут у трупарні Свят-Вечір проводите? А якщо ви мені — вашому ближньому — хочете дати нагоду зробити богоугодне діло, то прошу вас нині між моєю ріднею Свят-Вечір провести.

— Га, як так, добра душе, то йду з вами.

Михайло Чулик і Полу-Авель підійшли до хати. Михайло відчиняє двері обережно, несміло. Що скаже жінка? Може наварить на нього, може вижене жебрака з хати? Хто може збганути душу людини? Здається, знається її, аж зайде щось, а той, кого ми ніби знаємо, зробить так, чого ми не сподівалися.

— Ганусю, маєте гостя на свята. Бач, дідуньо хотів у трупарні Свят-Вечір справляти. Я його взяв до нас. Правда, що

знайдеться трохи страви й для нього? — Допитливо пронизував свою жінку поглядом.

Ганна смажила на олію пампушки. Зарумянена, відвернулася до прибувших.

— Правда, Ганусю, що дідуньо з нами буде вечеряти? — Завис на її устах...

— Що, ви хотіли самі на цвинтарі бути? Боже, у такий мороз? У таке свято? Сідайте, дідуню, на лавицю, я дам вам зараз юшки з грушок, огрієтеся. (— Ганусю, дружино моя золота! Не забуду тобі того!) Дід огрівав нутро гарячою юшкою. З його здорового ока текла сльоза. Із зворушення, чи із зміни температури? Михайло на крилах вилетів з хати. „Рождество Твое, Христе Боже наш, возсія мірови світ разума“... — співав, приготівляючи пашу худобі і вяжучи дідуха до хати. — Ах, скільки тепла має в собі людська душа! — думав. — Людино, похвальну пісню співаю тобі! Скоріш, скоріш заходи, сонічко, твоє проміння і так нині холодне. Заступимо його теплотою наших душ.

Смеркає. Із сутінками у хаті мішається запах смажених пискорів, сеledця. Господиня порається, щоб з вечерею не спізнитися. У неї майже все готове. — Михайле, неси дідуха до хати! Діти, ану ж на ріку митися! Скоро, скоро, бо вечеря! Чи маєте ви, дідусю, чисту сорочку? Ні? Я зараз вам у скрині пошукаю. Годиться на Свят-Вечір у чистім до стола засісти. Ой, Боже, Боже! Які то є на світі нещасні люди!

Біля Авеля на лавиці лежала сорочка з Михайла. Трое дітей вернулося вже з ріки, весело підплигуючи. В хаті запанував святковий настрій. Біла скатерть накрила сіном застелений стіл. Дідусь увесь час мовчав. Михайло задумався: чи може в діда прийшов час сильного божевілля? Ще готов якусь авантуру счинити. Але нехай!

— Ану, ходіть усі ближче — сказав Михайло, тримаючи тарілку з покраяною просфорою. — Бажаю тобі, моя жінко, міцного здоров'я і сили виховати наші діточки. Вам, діточки, бажаю вийти у добрі люди. А вам, дідусю... що ж я вам з нинішнім святом побажаю? Дай вам, Боже, те, чого собі бажаєте... — Дідусь узяв шматок просфори; його руки й уста driжали.

— Добрі люди! — промовив. — Негідні мої уста сказати те, що ворушиться в моїй душі. Маю і я вам побажати? Вам не буду, бо за слабкий. Натомість усім людям бажаю мати такі серця, які нині мене в отсю хатину прийняли. Новонароджений Спасителю! Глянь до цеї хатини і утверди обителів її в ласці чистої совісти і соняшного серця, що тисячу разів краще гріє, ніж сонце на небесах. Нині бо тут народився Бог Любови, Христос, нескінчена доброта. Ангели, заспівайте за мене пісню, бо я не в силі! Христос Раждається!

Засіли до вечері; дідуся посадив Михайло біля себе. Ганна подавала страву. Дідусь їв мовчки. Діти перекидалися словами.

Знечевя дід обізвався: — „І я колись в родиннім кружку засідав до святої вечері. Так! Але минулося. Мабуть нема вже моїх, що я з ними вечеряв. Дивні діла Твої, Господи!

Скінчилася вечеря. Всі заколядували „Бог Предвічний“. Авель сів на низький стільчик, Михайло на запічок, а діти на дідуху, розстеленім на долівці.

*

Дідусь похилив голову. Рукавом обтер сльозу, що виповзнула з ока. — Памятаю і я святу вечерю. Памятаю її з дитячих часів, як з батьками і братом та сестрою засідав до неї. Скільки років тому може бути? Багато. Під опікунчими крилами матері росли ми, нас трое дітей, і не знали, яка нам небезпека грозить: наша мати часто заходилася сухим кашлем, хапалася за груди і тоді слова не могла промовити. Ми, діти, обступали її, а вона, дивлячись на нас, із трудом промовляла: — Ой, діти мої, діти. — Цитьте, мамуню, цитьте, вам легше буде — лебеділа моя сестра. А сама й собі була, мов билиночка, лише ніс у неї протягнувся. Незабаром скосила її смерть, а мати від того часу ще дужче почала кашлем заходитися. Врешті лягла у постіль, а з неї вже й не встала. Господарство ж жіночої руки потребує, тож до хати прийшла служниця, Юстина. — Тут дідусь урвав і похитав головою. По хвилі почав: — Коли Хам обнажив свого батька, із клеймом хама остався по вічні часи. Нині, — як це й дивне може видаватися, — я стаю новітнім Хамом. Я, — ще може завтра стану перед Господом, щоб здати рахунок із даного мені таланту. Не за себе докоряю батькові, але за мою бідну, опущену матір. Міркую, що Господь, даючи заповідь шанувати батьків, думав також і про те, що батьки і своїх дітей повинні шанувати. А як батько нас шанував? Не говорю, щоб нам догоджувати, але крихітку серця показати тій, що в неї ми — діти — наче у сонічко вдивлялися. А сонічко те меркло, меркло... Лише материнська суха рука гладила наші голови і лискучі очі сльозами набігали. Памятаю: нераз просила мати: — Федю, Федуню, принеси мені селедця. Я так би його зіла. — А звідки ж я тобі грошей на селедці візьму? Хіба корову продам. — Федуню, — лебеділа — як не маеш на здорового, то піди до жида, може хоч який зігнилий має. Або попроси його хоч тої юшки з бочки, що в ній селедці мочилися. — Ей, жінко, не вередуй! Лежи, кой ти добре! — Мати відверталася до стіни і тихо хлипала. Ми — діти — виходили на двір до сусідів, а ті до нас говорили: — Ого, вже незабаром другу мамуню будете мати, — і дивно усміхалися. Юстина мала стати нашою мамою. Раз мама піднялася, поглянула на Юстину, а коли та вийшла, мама каже до тата: — Ти, Федуню, вже аж так поступив? Навіть моєї смерти не ждав? Ой, Господи, змилуйся над моїми діточками — і впала назад на постіль. Ми, хлопці, того не розуміли, хіба пізніше. Батько відвернувся, вийшов із хати, тріснувши дверми.

Але є добрі люди на світі. Помішав Бог сяких з такими, чи пак інакше: дав кожному з нас розум і свободну волю. „Маєш — мовляв — їх; розум і волю, роби, як уважаєш. Колись я тебе, чоловіче, запитаю, як ти тими талантами орудував“. — І люди ними різно орудують. Скільки то людей приходило до моєї бідної матері, скільки то сліз біля неї пролито. І яблочка, і селедці біля матері лежали, але вона вже їх не рушала. Добрі люди всього нанесли. У моїх щоденних молитвах згадую всіх тих добрих сусідів і сусідок, що таке добряче серце моїй матері показали. — Дідусь встав із стільця, клякнув на землю, підвів руки і промовив: — Господи Боже, Всемогучий, Всевідучий! Прости їм їх прогрішення, якщо їх мали добродії моєї мами! Ради їх доброго серця закрий очі на проступки, а суди їх по ділу любови до ближнього. Ти бачиш мою душу, карай мене за їх провини, я беру їх на себе, а суди їх по благу, зробленому моїй матері.

Приник головою до землі й довше так тривав. Встав і знову сів на стільчик. Гаґна і Михайло мовчки сиділи і не могли слова промовити. Лише діти хропіли на дідуху. Дідусь обтер чоло рукою. — Одного дня батько привіз кілька дощок із міста і почав збивати у сінях якусь скриню. Ми — я і брат, вийшли до сіней подивитися, але він нас вигнав. Все ж таки ми над вечором доглянули, що під стіною стояла домовина. Брат сказав це матері. — Ти, Федуню, чей же живу мене в домовину не покладеш. Не турбуйся, довго тобі заваджати не буду. — І правду сказала, бо на третій день погасло в ній життя...

В хаті настали інші часи. Незабаром батько справляв хрестини, а по двох місяцях Юстина стала нам законною мачухою.

Не можна твердити, що батьки не люблять своїх дітей. Наша мачуха так своїх любила — а за кожним роком їх прибувало, — що нам із тієї любови аж шкіра тріскала. Ми — пасерби — всьому злому були винні, все мусіли зробити, кожний куток нами витирала. Памятаю, раз у нас хрестини. Я з братом прийшли зо стодоли, де молотили. За столом повно людей. Коли нас мачуха побачила, підперлася в постелі на руку і каже: — Там, у горшку під лавою, маєте хлопці капусту. Дай їм, Федю, хліба, нехай їдять. — Я взяв горнець, накидав вчорашньої капусти в миску, ми сіли на припічку і їмо. — А пустіть но мене на хату — каже Андрій, недалекий наш сусід, що тепер як кум за столом сидів. Гості потіснилися, Андрій опинився на хаті, взяв зо стола миску з пирогами і поставив перед нас, вхопивши з-перед нас капусту. — Ідьте хлопці! — Мачуха лягла на постіль, а гості за столом перестали їсти. У хаті запанувала мовчанка. Гості гляділи один на одного і почали зза стола вилазити. Ми з братом скоро вийшли з хати...

Найохотніше була б наша мачуха післала нас за нашою матір'ю, але Господь перекреслює часом заміри чоловіка. Ми росли, стали хлопчиками. Та „полу вріж, а правду повіж“: наш батько трактував нас нарівні із мачушиними дітьми. Зате з ма-

чухою годі було видержати. Чого ми при ній доживемо? Доки знуцання зносити? Чи ж світу стільки, що у вікні? Заходили ми до тети — сестри покійної матері, — а вона, голубка, рада нам, облатала, випрала. — Вступіться діти з хати, у світі не загинете, — говорила. І сталося: перший пішов брат, а за ним і я. Що тато на це? Не легко було робочих рук з господарства позбуватися, та годі здоровому дозволяти, щоб хтось його людську гідність топтав. Брат став служити у своєму селі, а я опинився аж на третім. Аж по двадцятьох девятьох роках я до нього навідався.

— Дідусю, може напетеса юшки з сушениці — каже Ганна.

— Коли ласка ваша, то прошу. — Дідусь напився і поставив горнятко біля себе.

...Гарний цей світ, — почав він далі — гарний, але й жорстокий. Треба змагатися в ньому, не попасти під колесо, що котиться, не дати себе розчавити. За той час пізнав я світ, пізнав людей, був — як то кажуть — при столі і під столом, та не пропав. Не пропав? А що ж мене до жебрачої торби довело? Заспокійся, моя душе.

Люди мене любили. Рук до роботи я не жалував, бо за плату треба працю дати. Опинився я на службі аж у німецькій кольонії. Служив у одного німця аж три роки. Дивний народ ті німці! Там аж навчився я порядку. Заслужений гріш складав я до купки, треба ж колись і собі на своєму шматку землі стати. Моєю мрією було назбирати стільки гроша, щоб колись до пайки, що нам по матері припадала, докупити ще і зажити життям справжнього господаря; хоч не багача, але бути, — як то кажуть — на своїм смітнику. В своїм скитальстві по службах я переконався, що не конче багатство щастя дає. Праця і праця, сплетена з турботами, а то і злиднями додає сили вперед іти.

По так довгим часі вертаюсь до дому. Мачуха вже була померла, але батька застав у живих. Він — моїм приходом ані не втішився, ані не засмутився. Про мого рідного брата чутки не було, ніхто не знав, де подівся і що з ним сталося. Господарив уже нерідний брат Максим. Не оглянувшись добре вдома, я знов пішов у світ. Зароблю ще грошей більше і тоді вернусь. Шість років проминуло, мов бичем хльоснуло. Летить час, орючи на наших лицах заглибини і притрушуючи наш волос сивиною. Врешті рішуче вертаюсь, щоб осісти в родинному селі. Усе мене щось до нього тягнуло. Тата у живих не застав. Максим нерадо мене прийняв, але я тим не турбувався; уступлюся тобі скоро, хоч я перший у тій хаті світ побачив, ніж ти. Тут мучилася моя многострадальна мати, тут вона й очі замкнула.

Дідусь поник головою і мовчав. З ока котилася сльоза одна за одною. У комині завивав просвістом вітер. Полум'я свічки, що горіла на столі, легко колихалося.

...І я скоро їм уступився. Пристав до вдови, що мала вже двоє дітей. Я став на своєму ґрунті. Докупив кілька шматків поля і почав газдувати. Але тут починається історія моєї теперішньої скитальщини. Мені належався загін поля, що моя мати мала у приданім. Поле те уживав мій нерідний брат Максим.

— А по батьку нічого вам не дісталось? — запитав Михайло.

— Батько на мене забув, усе записав дітям мачухи. Я за тим не побивався, але жадавав того, що по моїй матері належалося. Мій брат і чути про це не хотів. Мовляв, — він не знає про це нічого, уживає те, що йому батько лишив. — Ей, небоже, — кажу — так легко не піде. — Спробуй відібрати мною вже завживане. — Ми пішли на судову дорогу. Скільки нас процес коштував, — один Бог знає. А в суді раз с'як, — раз так. Одна розправа, друга, третя... десята. То свідки — с'які, то такі. Я не міг спокійно думати, працювати, сон очей не брався. Як же це так? Де справедливість? Але при чім тут справедливість? Одна гадка, що моя мати так оплакувала свої останні хвили і що питоми її, той шматок поля, дістався дитині тої, що своїм гріхом може й матері скоріш нитку життя прорвала — та одна гадка мені майже розум відбирала. Ні, стократно ні! Нехай і з цілим світом борюся, нехай пропаду, згину, а боротися буду. Нехай сто людських законів каже, що брат правно вживає, я маю свій закон. Той закон каже мені мое до останніх сил боронити! Нераз бушувала в мені думка, скоріш продам це, подарую комусь, навіть тому самому братові подарую, але мені стало б легше тоді, якщо б я йому сказав: Ось я виправував його від тебе, той загін, він мій, але я його тобі дарую. Або тобі, або першому стрічному бідному, бо це мое, бо це по моїй дорогій матері мені належиться.

Дідусь оживився, говорив піднесеним голосом. Його лице запалало, брови грізно насупились. Встав і рішучим кроком пройшовся по хаті. Сів і хвильку мовчав. По хвилі: — А жінка — як жінка; докоряла, що я нищу процесом її працю, кривджу її сиріт, до руїни доводжу господарство. Так! Вона мала свою думку, а я свою. Може й ліпше було б жінки послухати, але не мені. Або я на своїм, або мене не буде!

Врешті я рішився на останній крок: іду до брата, просто до його хати. Хатні мене майже настрашилися. Та я спокійно кажу:

— Чи ти, брате, відступиш мені поле моєї матері?

— Хто, я?! Я маю відступити тобі те, що мені мій батько лишив?

— А запитайся свого сумління, чи на правду воно твоє!

— Що ти мені за сумління говориш! Ті, що писали закони, на основі яких я посідаю те поле, також якесь сумління мали. Іди з ними говорити, а не зо мною!

— Чи то твоє останнє слово?

— Шкода далі про це балакати.

— Отже знай, — кажу, — що я буду те поле орати.

— Ну, спробуй!

Я вийшов. Стало ясно: іншу гру заграємо.

Настала весна. Я запряг коні і поїхав на поле моєї матері. Наставив коні у борозду і плуг почав скибу перевертати. Не обігнав я кілька разів, біжить мій брат.

— Хто тобі дозволив моє поле орати? Яким правом?

— Геть з-перед коней! — крикнув я.

— Забирайся з мого поля!

— Максиме, кажу тобі по доброму, вступися.

— Гей, люди! — кричить на все поле — рабівник мене напав. Геть звідси! — Вхопив за вузду підручного коня і тягне на бік. Я вирвав йому віжки. Перед очима мигнули люди, що почали до нас збігатися. Максим підняв істик: — Заблю, як пса! — Бий, Каїне, але Авель має також руки!

Урвав дідо. Щось думав, хитав головою.

...А далі... а потім, я не знаю, що далі було. Як довго зник світ з-перед мене, не знаю. Неначе з якогось глибокого сну пробудився я в якімсь селі. — Чому ви, дідусю, маєте вибите око? — питають мене люди. — Хто, я? — Невжеж ви не знаєте про те? — Я глянув ненароком у дзеркало, що стояло на варцабі вікна. Справді! На місці ока заглибина. Ой, Господи, а це ж що таке? Через голову промайнуло минуле ясно, чітко, виразно. Неначе з води виринув я на поверхню і все очима душі побачив: Я, брат, коні, істик, плуг, поле... Де я? Що зо мною? Звідки я тут узвсяся? — Чого ви, діду, задумалися? — питають люди. Ах, люди, люди! І знов усе пірнуло десь у безвість, лише якісь темні образи мигають передо мною. Заясніють, то їмлюю заходять. Достоту так, як чоловік засипляє, то знов будиться. Ось я сиджу тепер у вас, бачу все, розмовляю з вами, розумію вас і мабуть ви мене, але приходить час, і я мов під землю западаюся, щоб знову виринути. Як довго такий мій сон триває, не знаю. Як світ передо мною стане такий, який був перед боротьбою з братом, то болить мене голова, корч ноги тягне, що землю під собою гризу. Але переходить і я тиняюся далі по світі. Одного разу зустрів я чоловіка з мого села. Ми пізналися і він мені усе сказав; брат істиком ударив мене через чоло, вибив око, розрубав чоло. Мене завезли до шпиталю. Як довго я там лежав, він не знав, бо аж тепер мене побачив. — А що ж там у нас діється? — питаю. — Ходіть, — каже — до свого села, побачите! Піду! І для мене зійшло сонце, але не в своїм селі; я знов попав між чужі люди, а мого краяна біля мене не було.

...Тиняюся по світі, без землі, без пристоновища. Гонить мене доля, неначе рослину, вирвану з корінням із землі. Як довго? — не знаю. Моє серце неспокійне. Може вам доводилося бачити смерть людини, господаря, що то сповнив своє життєве завдання. Яка то спокійна, достойна смерть! Неначе дорослий овоч, мусить з галузки відірватися і попасти на місце свого призначення. Я свого завдання не сповнив. Я його вже мабуть

і не сповню. Чи караюся за свою захланність, чи за які інші гріхи, не знаю. Одно моє бажання: дійти на землю моєї матері, поцілувати її, взяти з неї грудку і носити при своєму серці до останнього віддиху. Може тоді загоїться рана, що ятриться в мойому нутрі...

В хаті стало тихо. Дідуньо клякнув і відмовляв свою вечірню молитву. Михайло насунув соломи і поклав подушину дідуневі під голову; поклав і кожух, щоб дідо накрився. Незабаром усі спали.

Запіяв когут; Михайло зірвався; час до церкви збиратися. Коли глянь — дідуня нема! Може вийшов на двір? Але ні; ані палиці, ані торби. На лаві лежала сорочка, що її Ганна дала ввечері перебратися. — Ой, Боже! — каже Ганна, — де ж той чоловік у такий час пішов?

*

Я зустрівся з молодою людиною, що з нею ми стали навіть приятелями. А засобом, що нас заприятив, був спорт. Мій товариш — як усі молоді — великий спортсмен і всі роди спорту опанував. Та найбільше любив лещета; усе повторяв, що це не „князь“, але „цар“ спорту, ну — і мене намовляв до „злого“. Довго я опирався спокусам, іронічно, чи поблажливо підсміхався. Аж раз попробував; заложив дошки на ноги і... відразу зарив у сніг носом. ..Та де далі, о! — та це гарна річ! О, та це щось пишного! Ну, а далі самі суперлятиви. Вже й дошки і всі інші причандали я придбав. Скільки нападалося, як клуби були пообтовкани, чи треба про те згадувати? А все ж манило, тягнуло, кликало. Бо як жеж ні?! Чистеньке повітря, біле рядно по горах, простір Божого світу. Виповзнеш на гору, глянеш кругом себе і ахнеш! Остовпієш із захоплення чи з подиву. Та довго „ротозієм“ бути не можна, морозний вітер покличе мрійника до порядку. Рухайся, якщо не хочеш заkostenіти.

А добре мені з моїм товаришем; він усе наперед поїде, переконається, чи нема якої небезпеки і аж тоді велить мені їхати. Добра з нього людина — думав я. Бувало, станемо на відпочинок — балакаємо. Я розповідаю про війну, про революцію, а він слухав, слухав. Так ми зжилися, що нам у двійку найліпше було по горах лещетами сунути. Як людина з людиною може зжитися!

Південь. Ми вільні від зайняття. Нині конче треба на Борбенкову Дебер поїхати. Але як? Та ж над вечором тріскучий мороз буде. Вже тепер ось тут до костей пробирає. Мороз? Хіба ж він може стати на перешкоді зїздові з Борбенкової? Нема перешкоди, що відстрашила б від зїзду з Дебри. У дорогу, в дорогу!

Ми вже з товаришем на полі; поспішаємо, бо далеко до мети; треба пройти лісок, опісля вгору Гребенем. А Гребінь собі високий „гребінь“. А з гребеня чудовий зїзд під Борбенкову Дебер. Легиш і сам не знаєш, про що тоді думаєш. Там корчик, тут смерічка, там мабуть рівчак: треба очі напружити. Сляльом.

Е, та що тут слова! Вони за бліді, щоб дійсність віддати. Ну, а там грізна Дебер. Грізна і приманлива. Мовляв, драпайся на мене, а я тебе кулею скину. Костей не поторощиш, сніг мов перина. Хіба що випореш собою (якщо ти ляїк) сніг аж до голої землі. Як же не впадеш, то перестанеш на момент існувати, лише свист біля твоїх вух нагадує тобі, що світ існує. Ех, лещета ви, лещета! Нехай благословенний буде той, хто вас людям подарував.

Жваво драпаємося з товаришем догори, перейшли лісок і опинилися на гладкім узбіччю. Сніг грубезний, скрегоче під дошками, мов різане скло. Скоріші догори! Але вітер запровалений морозом, чи навпаки, пригадує, де ми. Тут мабуть і зайця нема. Мурашки поза плечі заскочили, ніс почав синіти, кінці пальців щипати. Лиця у мого товариша біліють, і він і я говорити не можемо. Далі натирати снігом лиця, носи. Тут не жарти! Натерли, ідемо далі. Що ближче під шпиль, то вітер доскульніший. А може вертатись? Бо що ж буде, як на сам шпиль вийдемо? Та нехай там! Далі вперед! Врешті вихилюємо голови понад гору. Тут нас мов вогнем спарило. Здається, що до самих костей дібрався мороз. Ах, коли б то ще шматочок дороги хребтом до онтого бука, звідтіль чудовий зїзд ген у долину. Перед нами прегарна панорама гір вихилилася, та ба! Не час нею любоватись. Зігнувшись, прямуємо до бука. Та не можна! Дух запирає; кольки колять. Але що це? Якесь чудовище на нашому шляху. Підходимо ближче. Ох, Господи! Таж це корч грабини, чи ліщини (тепер його не пізнаєш) у чудо переминівся. Майже одна брила льоду. Всі галузки ним обліплені, мов прозорими дощинками оббиті; вітер поміж ними мрійливо посвистує. Ми зблизилися і... Господи, а це що? Та ж тут за тою дивовижною тепленькою, мов напалено. Що це таке? Чи надто великий контраст температури? Вихили поза корч руку, а мороз обдасть її мов на бігуні. Ми стали, спочиваємо, любуємося затишним кутком. Ах, як тепленько, як приємно! Ануж закуримо папіроску! Мигнула у голові східня притча про життя і смерть; там кущик з ягідками, тут кущик із льодом... Гляджу на сонце; воно якесь несамовито червоне; біля нього клубляться хмари, пронизані червоною краскою, кітлюють, перевертаються, немов у великім казані варилися. Ще такого заходу я не бачив. Дивна картина! — Ми відпочили і далі в дорогу! Сунемо вершком гори і споглядаємо вділ; аж ось скобоче на думку, що за хвилю полетимо вниз горою, біленьким снігом, тільки вітер за нами посвище. І що це таке в людині, що за крихітку радощів стільки труду собі завдає? Нераз дивувався я дівкакам, що то взимі, дриголючи, вибігають на лід і завзято совгаються. Тепер уже не дивуюся... Ми у мети; ось наш бук; від нього в долину вимріяний шлях лещетаря. За хвилику опинимося в долині, перебудемо дорогу, що пішки треба пів години йти. Ану в дорогу! Мій товариш посунув. Гляджу і хвилику люблюся його сляльомом. Мов змія веться. Я поїду просто. Такого сляльому не втну.

Іду, жену. Вітер брениць, свище. Ідеальна дорога. Минають корчі, дерева. Ш-ш-ш. Значевя мною підкинуло, я бухнув у сніг, страскотівши лещетами. Що сталося? Біля мене опинився мій вірний товариш. Що сталося? — питає, не то здивований, не то застрашений. Чи я не потовкся? — Ні! — Пробую встати. Товариш не може собі уявити, як на такій простій дорозі може лещетар (а ще так, як я, заавансований! — о іроніє! —) упасти. Але гов! Тут якийсь горбок. Що це? Купина, ритвина? Товариш кійком у сніг штуркає, розкидує сніг. З-під нього показалося полотно, кафтан. Що це? Розкидаємо обидва сніг. Скулена людина; через плечі торба; руки без рукавиць, пальці позгинані. Я пізнав. Це Полу-Авель. Ми з товаришем переглянулися. Зняли шапки і змовили „Отче наш“; за душу людини, що йшла рідну землю обляти, поцілувати. Що за ту землю і розум стратила. Що ціле життя за неї каралася.

Сурохів, 24. II. 1939.

Теоктист Пачовський

ШЕВЧЕНКО В ПРИСВЯЧЕНИХ ЙОМУ ВІРШАХ

Культ Тараса Шевченка знайшов дуже гарний вислів у присвячених йому віршах. Немає мабуть визначнішого українського поета, що не залишив би вірша про Тараса. Чужбинський, Куліш, Федькович, Франко, Самійленко, Леся Українка, Лепкий, Олесь, Тичина, Маланюк, Антонич це автори віршів, зложених на пошану Шевченка. Знайшлися навіть люди, що зібрали оці вірші докупи і видали їх окремими книжками. Першу таку антологію шевченківських віршів видав у Золочеві 1911. року Володимир Супранівський п. н. *На вічну пам'ять Тарасови Шевченкови*, де крім українських оригінальних віршів подибуємо теж в українських перекладах вірші поетів чужинців, напр. Залєского, Купала й Некрасова. Однак збірка Супранівського не має наукової вартости. Він порозміщував зібрані вірші без якогонебудь порядку (напр. хронологічного чи іншого), позмінював тут і там їхню первісну форму, а крім того не подав усіх доступних йому віршів. Куди краща з наукового боку книжка Миколи Комарова п. з. *Вінок Т. Шевченкові*, що вийшла в Одесі 1912. р. Комарову важко було роздобути усіх галицьких текстів і тому він подає інколи тільки їх заголовки. У 1920. р. вийшов другий одеський вінок з-під руки Бачинського п. н. *Шевченко в співах інших поетів*. Відсутність цієї книжки в львівських бібліотеках не дозволяє щонебудь про неї сказати. Далі не зашкодить згадати ще про Плевака і Таранька. Перший з них у збірнику матеріалів про Шевченка, що вийшов в Києві 1926. р.¹⁾, передруковує крім давніших віршів про Шевченка теж і декілька шевченківських віршів радянських поетів, напр. Загула, Кулика, Савченка,

¹⁾ М. Плевако, Тарас Шевченко, ДВУ, 1926.